

Cervantes: Don Quijote

Don Quijote új kiadása következetes folytatása kulturpolitikánknak. Shakespeare, Racine, Fielding, Balzac, Dickens stb. után szükséges volt hogy Cervantes is méltó kiadásban kerüljön a magyar dolgozó nép kezébe.

Don Quijote új magyar kiadása különleges esemény. E könyv egyikét jelenti a világirodalom legnagyobb könyvsikerének. Alig van gyerek, aki Gulliver és Robinson mellett nem ismerné és nem szeretné Don Quijote-t. A regény főhősének alakja x szinte külön személyisévé vált az emberiség tudatában; állandóan eleven élő alak mint Hamlet, mint Faust; típus, amely az idők változásain keresztül kíséri az embereket, segít nekik az élet, az emberek helyesebb megértésében.

(a) Nem hiába volt Don Quixote mindig a leghaladóbb emberek kedves könyve. Marx szemében Cervantes és Balzac képviselték a regényirodalom csúcspontjait. És amikor Dimitrov elvtárs egyszer Moszkvában irodalompolitikáról tartott előadást az antifasizista íróknak, azt mondta: Irjatok a német fasizmus ellen olyan szatirát, mint amilyen a Don Quixote.

Csalugyan, ha a regény közvetlen célját és tartalmát tekintjük, a leggyilkosabb irodalmi szatira, amely valaha íródott. Cervantes korának divatos olvasmánya a lovagregény volt, a Középkor poézisának feloldása lapos és üres prózába; egy olyan állítólagos, meghamisított világ ábrázolása, amely elidegenítette az embereket koruk valóságától, hamis irányba indította érzéseiket és ezen keresztül egész magatartásukat.

Don Quixote közvetlenül ezeknek a regényeknek romboló hatását mutatja be. Maga a főalak jóindulatu, szerény, művelt, okos finomerkölcsi érzékű ember. Teremtve van arra, hogy jó és hasznos szerepet töltsön be a társadalomban. Ámde a lovagregények olvasása megbolondítja. Ezeknek eszméit cselekedetekbe teszi át. A regény most már azt mutatja, hogyan változik át minden a maga fonákjába. Hogyan lesz a fenkölt nevetség, a jóindulatból kártevés, a nemes elgondolásból puszta ostobaság.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Cervantes regényének megsemmisítő hatása volt a kigunyolt lovagirodalomra. Igazi irodalom még soha így nem tette tönkre a hazug ál-irodalmat. Mert Don Quijote megjelenése véget vetett a lovagregények

Az ilyen siker soha sem véletlen. S nem elegendő hozzá valamely mű társadalmi igazsága vagy eszmei tartalma. A tömegek és főleg a gyermekek érdekesítő olvasmányt várnak az irodalomtól és tegyük hozzá: joggal várják el tőle. Cervantes évszázados népszerűsége éppen azon alapszik, hogy Don Quijote lenyűgöző, magával ragadó olvasmány, amelyet nem teszi ki a kezéből az olvasó, amelynél nevet vagy sir, de soha sem unatkozik; egyike ama kisszámú könyvnek, amelynek végén sajnáljuk, hogy már befejeződött. Cervantes változatos, mindig újat és újat hozó kalandok sokféleségéből építi fel regényét. Hőse ugyan, jelleme természeténél fogva, mindig hasonló típusu bolondságokat követ el, de mivel ez a bolondság egyetemes, az élet minden területére kiterjedő, az állandó mozzanatként csak az a szerepe, hogy mindig újabb kalandokba keveri Don Quijote-t, a kalandok maguk ~~azonban~~ azonban sohasem hoznak ismétlődéseket. Cervantes felyomultatja előttünk kora egész társadalmát: a hercegi udvartól egészen a gályarabokig, nemeseket és kizsákmányolt parasztokat, az értelmiség és a kispolgárság mindenféle képviselőit, papokat és vallásukért üldözött mórokat stb. stb. De Don Quijote változatossága nem merül ki abban, hogy egy érdekes átmeneti korszak társadalmának valamennyi rétegét kitűnően egyénített alakokban állítja eléénk; még abban sem, hogy e kor társadalmi viszonyainak tarkasága sokszínű képekben vonul el előttünk. Cervantes igazi nagy elbeszélő. Ez egyrészt azt jelenti, hogy kimeríthetetlen fantáziával talál ki mindig új érdekesítő kalandokat, hogy nem érzéseket elemez, nem elvont gondolatokat közöl velünk, hanem cselekvéseikben mutatja be embereit, olyan helyzeteket gondol ki, melyekben azok vonásai a legérdekesítőbben nyilvánulnak meg. Másrészt teljes mértékben uralkodik az igazi elbeszélő költészet sokhangú skáláján: a fenségestől a bohóságig, a borzalmasaig a kacagtatóig, nincs olyan cselekvés, érzés vagy hangulat, mellyel e regényben nem találkozánk. Don Quijote a világirodalom egyik legolvasmányosabb könyve. És ez a ~~szó~~ - ~~jobb~~ jobb értelemben vett - mulattató jellege elválaszthatatlanul össze van forrva mély eszmeiségével.

divatjának.

S ezzel együtt megindul évszázados diadalutjára a polgári regény, a kritikai realizmus irodalma. S el lehet mondani, hogy ennek történetében alig van tartós jelentőségű író, akit teljesen érintetlenül hagyott volna ez a hatalmas megindulás. A nagy angol kritikai realistákon /Swift, Fielding, Sterne stb./ mindenütt érezhető a Don Quixote közvetlen hatása. Balzac a restauráció idejéből egész sor legitimista Don Quijote-t állít elénk. De még ott is, ahol ez a hatás nem olyan közvetlen, Goethenél, a nagy orosz regényben érezhető Cervantes nagy tettének nyomai.

Ahol ilyen hatásról van szó, mely századokon át tart, olyan alakok teremtéséről, amelyek - túl az irodalmon - az emberiség öntudatának szervező részévé váltak, nem lehet, hogy csak olyan muló szatirikus tartalma legyen mint a lovagregények könyvdivatjának megsemmisítése. /Moha ez mint korárat lat egyáltalában nem volt lebecsülendő ellenfél./

Ezért beszéltünk eddig e regény közvetlen tartalmáról. Ezért hangsúlyoztuk, hogy e könyv egyszersmind a modern regény megalapítását is jelenti. Tehát a szatirikus rombolással együtt és attól elválaszthatatlanul pozitív alkotás is. Hogyan jött ez létre?

Mindenekelőtt: Cervantes számára kezdettől fogva az irodalom nem elsősorban mint irodalom volt szatirikus küzdelmének tárgya, hanem mint élet tényező, mint az emberek társadalmi cselekvéseit aktíve befolyásoló ideológiai hatalom. Cervantes tehát nemcsak a modern regényt alapítja meg, hanem ettől elválaszthatatlanul világosan látja az új irodalom társadalmi szerepét is. Ennek következtében ábrázolásában mindinkább háttérbe szorítja a közvetlenül kitűzött célt. Vannak ugyan kitűnő szatirikus megjegyzések, megállapítások a lovagregény hazug mivoltáról. De az ábrázolás lényege mégis az: kimutatni, milyen emberi magatartás jön létre Donquixotében a lovagregények olvasásának hatása alatt.

Cervantes ^l ^ü ~~l~~tt az igazi nagy író genialitásával messze túlmutat a napi átlagon. Bizonyos: a lovagregényeknek sokezer olvasója volt, akinek fejét azok elcsavarták, akiket elidegenítettek a valóságtól, stb. Cervan

azonban költői invenciójával messze túlmege ezen: kitalál egy olyan embert, aki a lovagregények erkölcsét átteszi a valóságba, az életben akarja megvalósítani a regények - stilizált középkori - életvitelét, szokásait, cselekvési módját. Ilyen ember aligha létezett valaha. Cervantes tehát mindjárt a modern regény megalapításakor felfedezte és következőtően végigvitte az igazi nagy regény költői módszerét: a polgári élet prózáját annak segítségével felemelni a legnagyobb költészet magaslataira, hogy szélsőséges esetet ábrázol, szélsőséges embert s annak szélsőséges cselekedeteit. Ennek következtében jön létre ebben a regényben a fantasztikusság légköre. A polgári élet/t prózája szinessé, gazdaggá, költőivé formálódik.

De hogy ~~xx~~ fér ez össze a realizmussal? Felületes, a hanyatló polgárság naturalizmusán felnevekedett elképzelések szerint: sehogy. Aki a realizmusban fényképet keres, az Cervantesnél éppoly kevéssé találja meg, mint Swift vagy Saltikov Scedrin műveiben. A nem formalisztikus, a nem dekadens szemlélet számára azonban a kérdés egyszerű. Az irodalom igazsága a tartalom társadalmi igazsága. És innen nézve Cervantes regénye nem csak az első realiztikus regény, hanem egyike minden idők legnagyobb realiztikus regényeinek.

Miért realiztikus - és költői - az ilyen fantasztikum? Azért, mert Cervantes nem akármilyen szélsőséges jellemet írt le, sem annak fantasztikumba átmenő szélsőséges tetteit. Nála a szélsőség az adott társadalmi probléma x társadalmi meghatározottságainak költői összpontosítása egy alakban, s annak cselekedeteibe, kalandjaiba. A fantasztikum alapja egyrészt az, hogy Don Quijote nem akármilyen álmodozó, hanem olyan ritka egyéniség, aki minden érzését és gondolatát azonnal tettekbe váltja át, aki vaskövetkezetességgel megy végig a maga - egészében és minden részletében szakadatlanul hamisnak bizonyuló - útján. Másrészt a külvilágnak azok a jelenségei, amelyekben ideológia és valóság ilyen ~~szélsőséges~~ összeütközései megnyilvánulnak, azintén végtelenek, anélkül azonban, hogy társadalmi valóság-jellegüket egy pillanatra is elveszíténék. Részben egyszerűen Don Quijote magatartása, részben az arra - önkéntelenül vagy tudatosan visszaható emberek hozza létre a szélsőségességnek ezt a társadalmi igazságát.

koncentrált valósága. De ez a formai koncentráció egyúttal új tartalmi elemet is jelent: valamely társadalmi helyzet, emberi magatartás fonákságának leleplezését nem elvontan, nem pusztán a kritika segítségével, hanem végleges következményeinek szemléltető elénktárásával. [S az ilyen esetben egyszerre egy csapással olyan vonások állanak előttünk, amelyeket különben talán észre se vettünk volna, és semmiképp sem ismertük volna fel, hogy ily nagy a jelentőségük. A modern kritikai realizmus ábrázolási módja számára ilyen módon Cervantes új csapást vágott. Nemcsak Swift, vagy Voltaire regényeiben, hanem Hoffmann, Balzac, Gogol fantasztikus novelláiban érezhető ennek az ábrázolási módnak a hatása. Természetesen, nagy íróról lévén szó, a hatás soha nem jelent utánozást.]

Amde, hogyan lehet hatalmas terjedelmű regényben, kalandok hosszú sorozatában fantasztikusan fokozni Don Quijotének ezt a groteszk kényszerképzetét? Hogyan lehet, hogy Don Quijote mindig újra és újra ilyen vakon és értetlenül viszonylik kora valóságához, anélkül, hogy ez a magatartása valószínűtlenné ne váljék? Hogyan lehet hogy annyi keserves és nevetséges tapasztalat nem hat rá kijózanítólag?

Cervantes mélysége, tipusteremtő ereje éppen itt nyilvánul meg a maga teljes nagyságában. Cervantes már akkor felismerte, hogy éppen ez a magatartás nem ismeri a kijózanodást; lényege éppen abban nyilvánul meg, hogy nem tud tanulni a valóságtól. Ha az óriások, akik ellen Don Quijote konját ~~kapját~~ ragad, szelmalmoknak bizonyulnak, akkor Don Quijote mélyen meg van arról győződve, hogy varázslattal áll szemben. Ha élete nagy ^{igazi} szereleme, toboszó Dulcinea ^{Köncsofja, hegyes-balgas} ~~szépséges~~ parasztlánynak bizonyul, akkor Don Quijote a maga tudatában ismét varázslattal száll szembe. Az "igazi" valóság Don Quijote szemében: a valóságos óriások és a tündérszép Dulcinea. Az ig "igazi" valóság az idealizált középkor. S minden megveretésen, kigunyoláson keresztül, az ami ~~köré~~ kora objektív társadalmi valóságában igazán létezik, soha nem jut el Don Quijote öntudatáig.

[Ezzel Cervantes hosszú időre érvényes állandó típusát fedezte fel az osztálytársadalom egy emberfajtája magatartásának. Gondoljunk arra, mit írt Marx a 48-as forradalom "hegypártjáról", kispolgári demokr táiról,

~~akik~~

5

akik éppenny a nagy polgári forradalom áomvilágában élnek, mint Don Quixote a 10 vagregényében. Marx így ír róluk: "A demokráta minden esetre éppoly szeplőtlenül kerül ki a legszégyenletes vereségből, mint amilyen ártatlanul belekerül, azzal az ujoman nyert meggyőződéssel, hogy győznie kell, hogy nem neki magának és pártjának kell régi álláspontjukat feladniok, hanem megfordítva, a viszonyoknak kell erre megérniök". ~~xxxxxxx~~

Cervanteszel egy időben nagy kortársa H. Shakespeare szintén hatalmas művekben harcolt a pusztuló feudális ideológiája ellen. Hol tragikusan /III. Richard/, hol komikusan /Falstaff/ mutatja be ennek a felbomlásnak tipikusan megragadott alakjait. E két nagy író egyirányban, a haladás irányában harcolt. Művészi módszerük azonban szögesen ellentétes. Shakespeare mindenütt a hűböriség erkölcsi züllését mutatja be. Az Richard₃ ban ördögivé fokozódott, Falstaffban neveltető hitványcsággá aljasult le. Cervantes másoldalról ugyanilyen mélységgel és igazsággal ragadja meg ezt a kérdést.] Don Quixoteban elevenen élnek a lovagkor legnagyobb - és valami kor haladójellegű erényei.] Ami szubjektív lelkiéletét illeti, Don Quixote rendületlenül őrizi meg magában ezeket az erényeket. Tehát nála osztályának ez a felbomlása nem egyéni vonásainak eltorzulásában, lealacsonyodásában gonosszá, vagy aljassá válásában nyilvánul meg. Az az osztálytársadalom amelyhez minden ízével tartozik, örökre letűnt a történelem színpadáról s ennek következtében éppen pozitív, éppen legjobb tulajdonságai válnak fonákokká, komikusokká társadalmi cselekvéseiben. "Er nyből bűn lesz, rossz a jóból", mondja Mephistopheles a Goethe Faustjában.

Cervantes itt ismét genialis költői általánosítással, tipizálással mély igazságot fed fel: erények és bűnök, jó és rossz tulajdonságok, a fenséges és a nevetséges, a tragikus és a komikus társadalmi történeti változását, viszonylagosságát. A társadalmi fejlődés minden új szakasza új feladatok elé állítja a haladás^t/szolgálókat; s erény az, ami ezt a haladást szolgálja. Sőt az esztetika állítólagos "leg időtlenebb" fogalmái, a tragikum és a komikum csak ebben az összefüggésben nyernek konkrét értelmet. Marx a francia forradalom előtti és utáni időről írván, megvilágítja a régi monarchia híveinek sorsát, hogyan változik a történelmi

fejlődéssel együtt annak következtében a tragikum komikumát. Ezta folyamatot ábrázolja Cervantes. És éppen hősének becsületessége, okossága, bá-i torsága világítja meg ezt az igazságot. Nem Don Quijote egyéni gyengesége formálnak belőle ellenállhatatlanul nevetséges alakot, hanem kizárólag ez a történelmi helyzet, melyben ezek a magasrendű erkölcsi tulajdonságok mulhatatlanul a károsba, a fonákba, a nevetségesbe csapnak át. Cervantes itt is századok fejlődésének tipikus vonásait ragadja meg. [Gondoljunk, hogy egy felette szélsőséges példát hozunk Ognjev alakjára Panfjorovnál. ^eBenn megvannak a polgárháboru hőseinek legjobb tulajdonságai; ezeket változatlanul megőrzi, persze átépülés, átnevelődés nélkül s ezek a tulajdonságai károsaknak, veszélyeseknek bizonyulnak a kolhozok megalapításáért vívott küzdelemben. Ognjev itt tragikusan el ispusztul. A nagy társadalmi átalakulások "termelési költségeihez" az is tartozik, hogy emberileg értékes alakok haszon nélkül sőt társadalmi kárt okozva mennek tönkre.

De mi most már Don Quijote? Pozitív vagy negatív alak? /Shakespeare nál a kérdés egyszerű és világos. /Még a legnagyobb polgári költők és gondolkodók is megoldhatatlan ellentmondásokra bukkantak. Heine például Cer-
vantes

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

regényéről azt mondja, hogy az szatira a lelkesedés ellen. Még egy olyan nagy költő mint Heine is elvontan teszi fel a kérdést s ezzel tévútra viszi megválaszolását. Cervantes szatirájának tárgya nem a lelkesedés általában, hanem a Don Quijote határozott osztálytárs: ^{lú} lelkesedése, s a szatira ez ellen a konkrét tartalom ellen irányul. Ebből természetesen a regény egész világának s jatos megvilágítottága következik. Az elfogulatlan olvasó nevet Don Quijotén, kineveti világnézetét és célkitűzéseit, de ugyanakkor mély rokonszenvet érez lelkesedésének erkölcsi tisztaság iránt.

A rejtély megoldását az átmenetek kérdése adja, ha osztálytársasági formációk váltakoznak. Az erények viszonylagosságának ma a szocializmusba való átmenet idején egészen más az értelme. Don Quijote példája tehát mára nem alkalmazható. /Hiszen Panfjorov Ognjevje is lá, de téves úton jár a forradalmár./ A régi átmenetek jellege egészen más volt: a haladásban igen sokszor benne foglaltattak - éppen erkölcsi, éppen kulturális téren - a visszafordulás elemei is. Engels ezt az osztracizmus felbomlásával kapcsolatban nagyon világosan kifejti és Cooper Börnerainyája szépen ábrázolja ezt az átmenetet.

„Cervantes itt is a fejlődés komoly és tipikus kérdését ragadta meg és ábrázolta. Biztosan is láttuk, hogyan hasonolja a royalisták erkölcsi sóprédikát a felfejlődő kapitalizmus friss peccsenyőjét, azok ellenben, akik igazán harcoltak és szenvedtek a leitimizmus - rossz, reakciós - ügyéért, félretelve nyomorúságban teagódnak. Hasonló átmenetek ábrázolását látjuk Tugenyevnél is.]

De ha Cervantes regényének egészét csak valamennyire át akarjuk tekinteni, nem szabad megfeledkezni Don Quijote kontrastalrajzáról, Sancho Pansáról. Cervantes nemcsak minden egyes kalandban állítja szembe a fegyverhordozó paraszti józanságát a lovag kőtyasságával. És itt ismét történelmileg mélyen és helyesen mutatja meg, hogy Sancho Pansa mindennek ellenére mégis láti osztálytársra Don Quijote minden bolondságának; nevet rajta, de mégis hiven hozzászegődik.

De ez az ellentét még messzebbre megy. Don Quijote mindenütt kudarcot vall. Amikor azonban a hercegi udvar szeszélyből, mulatnivágyásból Sancho

Pansát megteszi kormányzónek, minden kigunyolási kísérletet elfojt az a józan bölcsesség, amellyel ő az összes felmerülő fogas kérdéseket megoldja. Itt éppen abban az értelemben, amelyben Don Quijote alakja a szatirikus komikum egy világirodalmi csúcspontját jelenti, az ellenkező végiettel állunk szemben: Don Quijotet kinevetjük, itt azokat, akik Sancho Pansán akartak nevetni.

Cervantes itt is a polgári realista regény megalkotója. Nemcsak ő de még a kritikai realizmus későbbi legnagyobb képviselői sem látnak - osztályhelyzetüknél fogva - a népi, a plebejus rétegek felszabadulásának urelomrajtásának utját. De mint a valóság lábi ábrázolóí meglátták és alkotásaikba tették át a nép értelmi, erkölcsi fölényét az ur lakó osztályok felett. X Cervantes itt olyan hangot, üt meg, elsőnek, mellyel Diderot-n és Walter Scotton keresztül Balzacig és Tolstojig a kritikai realizmus összes igazi képviselőinél hallhatunk.

Egy újságciikk nem léphet fel avval az igényvel, hogy Cervantes világ raszóló alkotását és a vizit. cson is méltassa; mi it csak néhány szempont jelzésére szoritkozhattunk. De azt hiszem, ezek is tanusitják, milyen helyes volt ujóál kiadni Cervantes regényét, hogy a dolgozó nép megtanulja ismerni és élvezni az ilyen alkotásokat.

A könyv kiállítását általában izléses, csak az a kár, hogy a cim-lapra gyenge rajz került, pedig lehetett volna Daubier h. illusztrálan Don Quijote képeiből egyet reprodukálni. Sőtér István elvtárs el is ava érdekes és tartalmas.

MTA FIL. INT.
Lukács Archi:

Lukács György

THE J. H. W. CO.
NEW YORK

Cervantes